

STUDIE

Česko-slovenské reflexie v prostředí národnostných škôl slovenských komunit na tzv. Dolnej zemi

MIROSLAV KMEŤ

Czech-Slovak reflections in and around national schools of Slovak communities in Dolná zem

The paper discusses Czech-Slovak relations, as reflected in the history of Slovak communities in Hungary, Romania, Serbia and Bulgaria, commonly known as Dolná zem [Lower Land] Slovaks. They lived in distinct linguistic and ethno-cultural enclaves in close proximity to linguistically different populations. They were mostly members of the Evangelical Church of the Augsburg Confession and thus culturally linked to the Czech language. In each of the above countries, there was a varying degree of contact between Slovak and Czech minority communities. The second part of the paper focuses on the Czech-Slovak reflections in teaching within the minority education system in the different countries. These reflections are possible thanks to minority schools in Hungary and Romania having, in addition to the subject of state history, special subjects covering history and ethnography with specific textbooks, and in Serbia, the subject of history having extra time allocated and a supplementary textbook. Czecho-Slovak reflections are still present in the states with Lower Land Slovak communities and are mostly linked to the traditions associated with the Evangelical Church.

Key words: Dolná zem [Lower Land], national minorities, national schools, Czech-Slovak relations, evangelical church

Úvod

Problematikou česko-slovenských reflexií, vzťahov, kontaktov sa dosiaľ autori bádateľsky zameraní na slovenskú Dolnú zem, t. j. na špecifický etnokultúrny makroregión, nevenovali, príp. len okrajove v rámci iných štúdií;¹ nehovoriac o takto orientovanom výskume v prostredí národnostných škôl. Pritom česko-slovenské reálie intenzívne rezonovali v dolnozemskej enklávach (resp. v tzv. Dolnom Uhorsku) medzi slovenskými kolonistami od začiatku 18. storočia – keďže väčšina tejto populácie patrila k evanjelickej konfesii, ktorej liturgickým jazykom bola tzv. biblická čeština, „bibličtina“, nazývaná aj „československou“ či „slowenskau řečí“².

Cieľom štúdie je jednak predstaviť v istom prehľade kontext česko-slovenských kultúrnych vzťahov v čase a geograficky širokom priestore existencie slovenských vystaňovaleckých komunít na Dolnej zemi a jednak analyzovať ich v školskom prostredí súčasného slovenského národnostného školstva v Maďarsku, Srbsku a Rumunsku prostredníctvom učebníc.

Česko-slovenské reflexie v minulosti

V „bibličtine“ vychádzal najobľúbenejší a najpoužívanější cirkevný spevník slovenských evanjelikov-luteránov *Tranoscius*,³ ktorý bol jednoznačne kultúrnym fenoménom. Ľudia zvyčajne od detstva ovládali texty mnohých piesní spamäti, ich znalosť bola identifikačným činiteľom príslušnosti ku komunitě⁴. S potre-

1 Aktuálne sa uvedenou tematikou zaoberal Miroslav Kmeť v publikácii *Obrazy, symboly, ľudia* s podtitulom *Reflexia slovenskej Dolnej zeme materskou krajinou počas medzivojnovného obdobia* (Nadlak 2022).

2 Takto ju napr. nazval v predslove svojej práce Michal Žilinský (Zsilinszky) z Békešskej Čaby: *Dějepis městečka Sarvaš a opis nynejších jeho poměrů*. Szarvas 1872, s. 4. V čase vydania publikácie pôsobil ako stredoškolský učiteľ na miestnom gymnáziu, neskôr bol prominentným uhorským politikom za vládnu Liberálnu stranu, vysokopostaveným úradníkom (hlavný župan, štátny tajomník, tajný radca) – a historikom, členom Uhorskej akadémie vied a čestným doktorom univerzít v Kluži a v Ženeve.

3 Čabiansky farár Ludovít Haan o spevníku zdôraznil, že „*náš slovenský ewanjelický lid*“ po Biblii nemá vzácnejšiu knihu ako *Tranoscius*. Pripomenul: „*Chod z domu do domu, obzvláště na dolní zemi, kde se tato ctíhodná kniha až posawád při weřegných službách božich udržela a při Bibli Páně nalezneš gisté wssudy i tři, čtyři Tranoscusy*“. Podľa Haana každý čabiansky hospodár takmer každodenne spieva z *Tranoscia*, mnohí aj pri prácach na poli. HAAN, Ludewit: *Cithara sanctorum, její historia, její původce a tohto spolupracovníci*. Pešť 1873, s. 5.

4 Napr. v Békešskej Čabe podľa tradície dostávali žobráci „bohatšiu“ almužnu po odspievaní niektorej z piesní (poznatok autora z terénneho výskumu).

bou praktického používania Tranoscia v každodennom živote súvisela i vysoká úroveň gramotnosti v slovenských enklávach v 19. storočí (napr. v porovnaní so susednými maďarskými kalvínskymi spoločenstvami⁵).

Napokon, ako napísal J. Kollár v jednej kázni svojej peštianskej pospolitosti, „[...] *my přináležjme k gedné wznešené společnosti, k gednomu swatému towarystwu, totiž k této našj cjrkwí, zwláště pak k tomuto slowenskému zboru, we kterém gednjm gazykem Boha našeho we chrámě tomto wzjwáme a náboženstvo wykonáváme*“.⁶ Podľa neho: *Dokud naši řeč máme, mluwjme a milugeme: dotud máme tuto cjrkwew; gak náhle náš gazyk umlkne, a láska k národu ochladne: rozplyne se a zmizj i sama tato, tak draze a těžce nadobytá, cjrkwew*. Vyzýval veriach, aby zvlášť v – pre nich – charakteristickom multietnickom prostredí hovorili doma so svojimi deťmi nie cudzou, ale vždy „našou rečou“, pretože „oni magj býti pokračowatwle w rozmnožowánj a zwelebowánj této cjrkwew“.⁷

Slovenskí evanjelici z dolnozemskeho prostredia sa dokonca zapojili do rozvíjania štruktúry evanjelickej cirkvi v českých zemiach. Napr. v januári 1870 začal vychádzať nový cirkevný časopis *Evanjelický cirkevník*⁸ pre evanjelikov augsburského vyznania v krajinách „Koruny českej“ a „Koruny uhorskej“ ako prostriedok vzájomného poznávania a porozumenia slovanských spolubratov v Čechách, na Morave, v Sliezsku, „na Slovensku a v Dolních Uhrách – čítající úhrnem okolo 600.000 duší“.⁹ Pravdepodobne i vďaka tomu, že jeden zo zakladateľov periodika bol Bohdan Martin Kutlík, farár v Křížliciach, pôvodcom dolnozemskej Slováka (syn Jána Kutlíka st., farára v Pitvaroši), redakcia vo svojom prvom úvodníku (datovanom 31. 10. 1869) popri pojme Slovensko zdôraznila aj Slovákov na Dolnej zemi. Takmer „kollárovske“ zameranie časopisu bolo veľmi jasne prezentované: „*Tendenci čili směr listu ukazuje již jeho jméno v čele. Jednati chce o naznačených předmětech ze stanoviska českoslovanského evanjelíka Luteránského čili Augšpurského vyznání, používaje a s největší láskou v život uváděje vzácné své dědictví po starých Bratřích Českých, kteří s Luterem tak úzce*

5 BRTÁŇ, Rudo: *Dejiny slovenskej dolnozemskej literatúry*, nedatované, s. 14, strojopisná kópia v archíve autora.

6 J. Kollár k tomu dodal, pre vtedajšiu dobu príznačný fakt nielen v Pešti, že asi polovicu tvoria „duše“ isté, stále, „zde ustawičně bydljcy“ a „druhá polowic gsau duše negisté, wandrowné, přináležejcy a odcházegcy, gako pjsk který wjter hned na gedno, hned na druhé mjsto přenášj“. KOLLÁR, Jan: *Gako my tuto naši ewangelicko-slowenskau Cjrkwew rozmnožowati můžeme a máme? Kázeň při výročnj památce poswěcenj chrámu ewangelického Peštanského w druhau slawnost letnic roku 1833*. Pešť 1833, s. 5.

7 KOLLÁR, Jan: *Gako my tuto naši ewangelicko-slowenskau Cjrkwew rozmnožowati můžeme a máme?*, s. 12–13.

8 *Evanjelický Cirkevník*. Časopis věnovaný zájmům ewangelické církve A. V. v zemích koruny České a koruny Uherské (redakcia v Černilove, pošta Smiřice).

9 KUTLÍK, Bohdan: Program. In: *Evanjelický Cirkevník*, 1870, roč. 1, č. 1, s. 1.

v Bohu stovaryšeni byli, zachovávaje při tom vážnost křestanskou [...]“¹⁰ Prirodzene, časopis predovšetkým reflektoval české reálie z tzv. historických krajín, ale objavovali sa aj správy z Uhorska i Dolnej zeme a z vysťahovaleckých spoločenstiev v Amerike. Príslušnosť k cirkvi poskytovala veriacim svetonázorové, psychické, morálne a kultúrno-spoločenské ukotvenie, čím zároveň prispievala k ich osobnej a hlavne komunitnej integrácii. Cirkev sa v rámci slovenských enkláv etablovala najmä ako spoločensko-identifikačný a organizačný činiteľ, realizovaný cez liturgiu, eticko-právny kódex, osvetu a školskú edukáciu. Prirodzene, fenomén závislosti jedinca na cirkevnej príslušnosti sa časom, hlavne v poslednej tretine 19. storočia, pod vplyvom multikultúrneho prostredia a modernizačných zmien v každodennom živote oslaboval.

Dolnozemske etnokultúrne enklávy ďalekosiahle poznačili dôsledky 1. svetovej vojny, rozpad monarchie na nástupnícke štáty. V období rozpadu Rakúsko-Uhorska v rokoch 1918–1919 sa pôvodne relatívne jednotné dolnozemske komunity Slovákov dostali do troch štátov (monarchii): Maďarska, Rumunska a Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov.¹¹ „Je to ozaj nový svet, ktorý sa v naše časy tvorí. Všetko, i to, čo sa nám zdalo byť najpevnejším sa rúca. Mocnárstva Rakúsko-Uhorského, o ktorom len pred nedávnom rozhlasovali, že akú nečakanú silu dokázalo vo vojne, už nieto, rúca a na kúsky sa rozpadáva i to vraj tisícročné Uhorsko, veď Slováci, Rumuni, Srbi, Nemci rad-radom vypovedali, že sa chcú v jeden štátny celok spojiť so svojimi súkmenovci za hranicami bývalého Uhorska. Habsburská dynastia, jeden z najstarších panovníckych rodov v Európe, ktorá za časov cisára Karola V. panovala skoro na celom svete, utratila všetky svoje tróny a noviny, ktoré ešte len pred nedávnom písaly s nadšením o kráľovi Karolovi a verili sa, že mu ostanú na veky vernými, píšu dnes o ňom, ako o súkromnom človekovi“, napísal anonymný autor v novembri 1919; – a okrem iného dodal: „Najväčším hriechom starého spôsobu vladárenia bolo ale potlačovanie malých národov. Tých malých národov, ktoré boli počnúc od Židov, Rékov, Arménov až po Čechoslovákov akoby kvasom pokolenia ľudského. [...] Bol to hriech proti prírode a Bohu.“¹² V tom čase si ale ešte ľudia neuvedomovali, že uplatnenie tzv. samourčenia národov môže viesť v etnicky pestrých regiónoch Európy k naci-

10 Autori úvodníka spomenuli *Cirkevné listy* „slovutného“ Dr. Hurbana a konštatovali, že „horlivý tento dělník na poli církevním i národním jest tak velice zaměstnán úlohou svou v Uhrách, že i ‚Listy‘ jeho obyčejně vyplněny bývají záležitostmi pouze Uherskými, a to z veliké části v nářečí Slovenském, v Čechách a na Moravě méně srozumitelném, tak že si ‚Listy‘ a ‚Církevník‘ nebudou překážeti, nýbrž vzájemně se podporovati“. KUTLÍK, Bohdan: *Program*, s. 4.

11 Od nastolenia diktatúry kráľa Alexandra I. v roku 1929 mal štát názov Kráľovstvo Juhoslávia (neoficiálne sa termín používal už predtým).

12 *Nový svet*, in: *Stráž na Sione*, roč. 27, č. 11–12, 1919, s. 164.

onalizmu a jeho excesom, ba že v niektorých regiónoch bývalého Rakúsko-Uhorska bude situácia menších ešte horšia než za monarchie.

Väčšina dolnozemských Slovákov počas vojny bojovala v radoch rakúsko-uhorskej armády, menší počet aj v bulharskej armáde a časť aj v československých légiách. Z územia Vojvodiny pochádzali približne tri stovky legionárov (z toho asi päťdesiat z Báčskeho Petrovca), ďalší pochádzali z miest a obcí aj z územia dnešného Maďarska (z Békešskej Čaby, zo Sarvaša, zo Slovenského Komlóša atď.).¹³ Straty na životoch dolnozemských Slovákov boli značné.¹⁴ Spišovateľ Ján Čajak st., obyvateľ Báčskeho Petrovca, o navrátilcoch z vojny napísal: „Mnohí z našich, ktorí prišli domov z bojišta pod dojmom mnohoročného utrpenia, otročenia áno i súc ustavične pod vplyvom nám nepriateľským, alebo do týchto čias nám úplne neznámym, rozvratným, prišli domov úplne zmenení. Ovšem vyzvať nutno, že vďaka Bohu väčšina i na bojišti udržala si svoj ráz a národné povedomie a čo hlavné i cit náboženský a ráz minulého spoločenského života. Nejednen prišiel, vďaka hlavne Čechom, i vzdelanejší, ráznejší. V peknom počte vrátili sa domov i naši legionári, ktorí bojovali za naše oslobodenie.“¹⁵ Viacero „národne aktívnych“ vojvodinských Slovákov bolo v čase vypuknutia vojny (spolu s mnohými Srbmi) preventívne internovaných uhorskými orgánmi, aj preto medzi nimi prevládali protiuhorské postoje. Na druhej strane idea česko-

13 Noviny *Národná jednota* uverejnili v 50. čísle v roku 1920 menovite (neúplný) zoznam 131 legionárov z Dolnej zeme, a to z Kysáča, Petrovca, Padiny, Silbašu, Pivnice, Lalite, Nového Sadu, Kovačice, Subotice, Selenče, Hložian, Lugoša, Veľkého Bečkereku, in: *Národná jednota*, roč. 1, č. 50, 1920, s. 3. *Národné noviny* taktiež publikovali desiatky mien v zoznamoch Slovákov v légiách, zaradených podľa rodiska z Dolnej zeme, napr. Michal Antal (Slov. Komláš, Békešská župa), Ján Balážik (Albert, Čanádska ž.), Ján Berédi (Selenča, Báčska ž.), Štefan Betamy (Pivnica, Báčska ž.), Pavel Brusnický (Sarvaš, Békešská ž.), Pavel Casar (Pivnica, Báčska ž.), Marco Čabena (Kovačica, Torontálska ž.), Štefan Čáni Ondrejov (Petrovec, Báčska ž.), Ján Červený (Petrovec, Báčska ž.), Pavel Dóri (Slov. Komláš, Békešská ž.), Ján Ďurčiansky (Laliť, Báčska ž.), Štefan Zachar (Nadlak, Čanádska ž.), Michal Zloch Štefanov (Kovačica, Torontálska ž.) atď., in: *Národné noviny*, 1919, roč. 50, č. 200, s. 3–4; *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 22, s. 4, *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 28, s. 3, *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 40, s. 4, *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 44, s. 3, *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 45, s. 6, *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 47, s. 3, *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 50, s. 3, *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 50, s. 3, *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 57, s. 3, *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 64, s. 4.

Na tomto mieste pripomeniem, že Česi a Slováci boli príslušníkmi nielen čs. légií, ale bojovali aj v rámci srbských dobrovoľníckych jednotiek v Rusku. Bližšie: MICIČ, Milan: *Zapomenutý boj. Srbští dobrovolníci v Rusku 1914–1918*. Praha 2020, s. 171–190; AUSKÝ, Stanislav A.: *Dobrovolníci. Evropská politika a druhá světová válka*. Praha 2002, s. 31.

14 Podľa zistení J. Miklovica v 1. svetovej vojne zahynulo 1 349 vojvodinských Slovákov, čo predstavovalo 2,24 % z celkovej slovenskej populácie v regióne. MIKLOVIC, Jaroslav: *Zoznam vojvodinských Slovákov padlých vo Veľkej vojne 1914–1918*. Stará Pazova 2020, s. 55.

15 ČAJAK, Ján: Prívet. In: *Národná jednota*, 1920, roč. 1, č. 1, s. 1.

slovenského štátu neoslovila najmä tých Slovákov, ktorí žili v dominantne maďarskom prostredí (hoci Slovensku geograficky bližšie) a boli zmanipulovaní výchovou v intenciách uhorského patriotizmu. Napr. väčšina novohradských Slovákov v Poiplí považovala legionárov obsadzujúcich región Balašských Ďarmôt (obce Patvarc, Sudice, Častva, Ryba, dnes južne od hraníc Slovenska) za českých okupantov, vystúpila so zbraňou proti nim a jednoducho chcela zotrvať v hraniciach Maďarska.¹⁶ Naopak Slováci z regiónov na juhu dnešného Maďarska požadovali v marci 1919 vznik osobitného slovenského politického, súdneho a administratívneho okresu so sídlom v Slovenskom Komlóši (Tótkomlós) s úradným slovenským jazykom, ktorý mal zahŕňať Slovámi osídlené obce. Ministerský predseda Dénes Berinkeý a prezident Mihály Károlyi síce ich memorandum prijali priaznivo, avšak v zložitej situácii s neurčitými sľubmi. Onedlho vláda padla a nastúpila diktatúra Maďarskej republiky rád Bélu Kuna (do istej miery však naklonená riešeniu postavenia národnostných menšín). Po nej bola nastolená rumunská vojenská správa, ale nádeje Slovákov, že tieto kraje sa stanú súčasťou Rumunska vrátane sídla župy mesta Békešská Čaba (Békéscsaba),¹⁷ ktorú demonštratívne navštívil i rumunský kráľovský pár Ferdinand I. a Mária (Edinburská), sa nenaplnili – s výnimkou väčšej časti katastrálneho územia Nadlaku. Po odchode rumunského vojska a správy z békešsko-čanádskej oblasti (začiatkom marca 1920) boli mnohí aktivisti z radov dolnozemskej Slovákov prenasledovaní, väznení, príp. donútení k emigrácii do Rumunska alebo do Československa.¹⁸ Napokon sa vlády v Maďarsku ujal autoritatívny režim admirála Miklósa Horthyho, ktorý voči minoritám zaujal vyslovene nepriateľský postoj. Pomaďarčenie Nemaďarov bolo vo všeobecnosti považované za vlastenecký čin, hoci kvôli zahraničnopolitickým záležitostiam vláda prijala určité formálne opatrenia, ktoré mali v zahraničí budiť dojem, že Maďarsko dodržiava záväzky voči menšinám a poskytuje im právnu ochranu

---

16 Bližšie: MAJDÁN, János: Poipeľskí Slováci v rokoch 1918–1919. In: *Spoločný osud – spoločná cesta II. Účasť Slovákov v dvoch revolúciách (1918–1919)*. Ed. Polányi, Imre. Budapest 1984, s. 63–88.

17 Mesto Békešská Čaba bolo ešte aj po poslednom uhorskom sčítaní obyvateľstva v roku 1910 označené za „najväčšie slovenské mesto v Uhorsku“. Žiadne iné mesto v Uhorsku s absolútnou väčšinou Slovákov nemalo viac obyvateľov (v r. 1910: 28 682 Slovákov, 13 271 Maďarov, 280 Nemcov; pre porovnanie v kontexte silnejúcej maďarizácie v r. 1900: 27 488 Slovákov, 9 504 Maďarov, 279 Nemcov). SVETONĚ, Ján: *Slováci v európskom zahraničí*. Bratislava 1943, s. 52.

18 V Békešskej Čabe bolo uväznených spolu 42 ľudí, v Komlóši – 37, v Pitvaroši – richtár J. Hostina a 10 ďalších atď. V Budapešti bol napr. internovaný evanjelický farár slovenského cirkevného zboru Martin Morhác s celou rodinou. SIRÁCKY, Ján a kol.: *Slováci vo svete I*. Martin 1980, s. 193.

(čo napokon obsahovali články 54–60 Trianonskej zmluvy¹⁹). Reálna politika však evidentne potláčala potenciálne „nebezpečenstvo“ zo strany menšín.

Česko-slovenské reflexie v Maďarsku nadobudli špecifické črty v medzivojnovom období. Odchod „Felvidéku“²⁰ z Uhorska bol všeobecne považovaný za zradu na „tisícročnej vlasti“. Známym maďarizátor a spolupracovník Úradu ministerského predsedu Adolf Pechány (Pechán), pôvodom Slovak z Ilavy, venoval v medzivojnovom období veľkú pozornosť i zahraničnopolitickým otázkam, predovšetkým maďarsko-československým vzťahom. Zaoberal sa aj vzájomnými česko-slovenskými vzťahmi, keďže spolužitie oboch národov potreboval vykresliť negatívne. V mnohých článkoch a prednáškach vyslovil veľké obavy a starosť o „smutný osud“ Slovákov, ktorí sú nútení trpieť pod českým útlakom. Touto problematikou sa v najprehľadnejšej podobe venoval v knihe *Česko-Slovensko* (vyšla v slovenčine a maďarčine v roku 1926), zostavenej z textov, ktoré použil na svojom prednáškovom turné po Maďarsku. V názore na pôvod Slovákov sa stotožnil so súdobými názormi maďarskej historiografie: „*Všetko toto svedčí o tom, že na Slovensku cez storočia tak veľké bolo križovanie krvi, že tu o jednotnom národnom kmene hovoriť nemožno. Preto u slovenského ľudu popri všeobecných slovanských ťahoch nachádzame i také vlastnosti, jakých u iných slovanských národov niet. Slovenský ľud od Čechov ako od Slovanov duševne oddeľuje ‚hungarismus‘ jako charakteristický ťah, ktorý do srdca slovenského ľudu hlboko vstúpila historická minulosť tisícročnej spoločnej uhorskej vlasti.*“²¹ Podobný extrém predstavovala činnosť ďalšieho hungarofila Františka Jehličku, ktorý s maďarskou vládou podporou vydával časopis *Slovak zahraničný*.²²

19 DEÁK, Ladislav: Postavenie slovenskej menšiny v Maďarsku medzi dvoma svetovými vojnami. In: *Slováci v Maďarsku*. Eds. Balážová, Eva – Grácová, Genovéva. Martin 1994, s. 13.

20 Felvidék – doslovne z maďarčiny Horný vidiek (oproti staršiemu pojmu Felföld – Horná zem v opozite Alföld – Dolná zem). V 19. storočí sa tento pojem rozšíril v maďarských a hungarofilských kruhoch, ale Slováci ho vnímali ako pejoratívny vo vzťahu k pomenovaniu Slovensko.

21 PECHÁNY, Adolf: *Česko-Slovensko*. Budapešť 1926, s. 26.

22 Jehličkove formulácie sú kvázi ľudové, obsahom populistické, vyznačujú sa pokrytectvom a perfídnosťou, o čom vypovedá i jeho osobný príbeh. V jednom úvodníku napísal: „*Pre viac príčin musíme ísť s Maďarmi. Ponajprv preto. Lebo s nimi sme žili dlho, veľmi dlho, tisíc rokov. Na Uhorsko sme privykli. Uhorské pomery, zákony, ustanovizne, obyčaje sú nám známe. A vo vyšľapaných čižmách lepšie je chodiť, nežli v nových. Po druhé preto, lebo všetky naše rieky k Maďarom tečú, s Uhorskom nás spájajú. Ten starý Váh nikdy nepotečie do Prahy, lež vždy len do Budapešti, hoc by sa Beneš a Masaryk aj popukali. Po tretie preto, lebo sporiadané štátne pomery v Uhorsku nájdeme, v Čechách nie. Maďari sú národ štátotvorný, oni vedeli štát založiť a vedeli ho cez tisíc rokov udržať. Česi, jako vidíme, ani založiť nevedia ten svoj štát, i jako by ho vedeli udržať? Náš národ potrebuje pokoj, poriadok, bezpečnosť života, majetku, česti. Toto*

Medzivojnové obdobie bolo v dejinách Slovákov v Rumunsku veľmi priaznivé. Prejavovalo sa spolkový životom, vlastnou tlačou, snahami o rozšírenie národnostného školstva, ktoré prešlo určitými zmenami následkom nových školských zákonov. Rumunsko a Československo podpísali dňa 23. apríla 1921 spojeneckú zmluvu, čo predstavovalo prvý krok k rešpektovaniu svojich národnostných menšín na teritóriu druhého štátu, a teda k priaznivým možnostiam pre Slovákov a Čechov v Rumunsku pre rozvoj ich komunít (čo viacerí z nich predpokladali i kvôli skúsenostiam vzájomnej spolupráce v opozícii voči maďarským elitám počas Rakúsko-Uhorska). Spojenectvo Rumunska, Československa a Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov – tzv. Malá dohoda – bolo dotvorené zmluvou medzi Rumunskom a Kráľovstvom Srbov, Chorvátov a Slovincov 17. júna 1921.

V prostredí slovenskej inteligencie v Juhoslávii²³ bola zjavná snaha posilniť česko-slovenskú vzájomnosť, preto aj detský časopis *Zornička*, vydávaný Zväzom, bol dvojjazyčný: „*Týmto detským časopisom chce Sväz sblížiť naše slovenské a české dietky, chce šíriť československosť už medzi deťmi* [zvýraznil M. K.] – *časopis je totiž z polu slovenský a z polu český, ako i všetky vydania Sväzové. Slo-*

---

*všetko len v sporiadanom štáte je možné. My teda ta sa musíme brať, kde poriadok panuje, nie ale ta, kde poriadku neni a nebude, kde všetko stojí hore nohami. Tak sa tá vec má, jako keby sme si mali voliť, do jakej rodiny sa chceme dostať: do takej, kde sú veci v poriadku, alebo do takej, kde je všetko na ruby a hore koncom. Človek už len ta sa táhá, kde zákon, právo a kázeň panuje. A to v Uhorsku všetko nájdeme. Po štvrté i preto musíme ísť s Maďarmi, lebo oni obnovia apoštolské kráľovstvo, a toto je o mnoho lepšie pre občanov, nežli republika. Už mi je len milší jeden apoštolský kráľ, než Kľofáčovci, Benešovci, Masarykovci a celá česká háveď, ktorá štát za dojnú kravu považuje, vyžiera ho a v ňom neplechu robí. Po piate: V Uhorsku obnovil sa starodávny, svätostefanský, kresťanský duch. Revolúcia, červená besnota, nekresťanský jed, to všetko zmizne z verejného života uhorského, kdežto v Čechách všetko toto prekvitá. Uhorsko vyličilo sa už z choroby, do ktorej Česko teprv upadne. Mohol by si však hovoriť, milý čitateľu, že veď Maďari blížili slovenčine. Áno, boli politikovia, ktorí slovenčine blížili, ale dnes už všetci statočne, s maďarskou otvorenosťou uznávajú, že to bola politika pochybená. Dnes už každý Maďar vie, že aj Slovák miluje svoju slovenčinu, svoje zvyky a obyčaje. Každý vie, že v tejto veci aj my Slováci sme citliví, jako i Maďari. A preto dnes už nik nebude blížiť slovenčine. Práva našej materčiny budú zabezpečené a naša národná kultúra bude mať cestu otvorenú. Třň, ktorý sme v srdci mali, bude vyňatý; čo nás bolelo, bude odstránené. A preto heslom našim je: zpät do Uhorska! Zpät ku sv. Štefanovi. Nech žije Uhorsko! Nech žije a prekvitá v Uhorsku náš milý, pracovitý, tichý, mravný, spevavý národ slovenský! Pán Boh s nami i Česi preč!“ JEHLIČKA, František: Prečo s Maďarmi? In: *Slovák zahraničný*, 1919, roč. 1, č. 5, s. 1.*

23 Z uhorského územia získal juhoslovanský štát Báčku, ktorá mala asi 800-tisíc obyvateľov (z toho 208-tis. Maďarov, 170-tis. Nemcov, 165-tis. Srbov, 156-tis. Chorvátov – vrátane Šokcov a Bunevcov, 50-tis. Slovákov, 20-tis. Rusínov), a Baraňu s približne 183-tisíc obyvateľmi (z toho 58-tis. Nemcov, 51-tis. Srbov, 48-tis. Maďarov a 24-tis. Chorvátov a Bunevcov). Dve tretiny Banátu, obývané etnicky zmiešaným obyvateľstvom vrátane Srbov, pripadli Rumunsku. ŠESTÁK, Miroslav a kol.: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 1998, s. 394–395.

*venské deti privykajú sa na češtinu, ktorou sa budú môcť znamenite slúžiť v pozdejšom veku pri čítaní odborných kníh, ktoré majú Česi nadostač, kým zase českým deťom poslúži slovenčina pre poznanie slovenského života.*²⁴

Po problémoch v 20. rokoch, keď juhoslovanský štát rezolútne presadzoval svoj vplyv v národnostnom školstve (ako aj v iných inštitúciách),²⁵ vydalo v roku 1927 ministerstvo osvety nariadenie (č. 7271-98), podľa ktorého v 1.–2. ročníku sa malo vyučovať výlučne po česky či po slovensky, vo vyšších ročníkoch (3. – 6.) „nacionálne predmety“ (srbochorvátsky jazyk,²⁶ zemepis, dejepis) sa mali vyučovať v štátnom jazyku, ostatné predmety v materinskom jazyku (z 26 hod. išlo o 19 hod.). Vo vyšších ročníkoch sa začal učiť aj predmet československý dejepis v materčine. Po celé medzivojnové obdobie bola ideológia čechoslovakizmu v prostredí vojvodinských Slovákov všeobecne prijímaná, čo nepochybne súviselo s príslušnosťou absolútnej väčšiny z nich k evanjelickej cirkvi s jej špecifickým mentálnym nastavením a s liturgiou v tzv. biblickej češtine.

Podobne to bolo u slovenských evanjelikov v Rumunsku a Bulharsku. Na základe medzištátnych dohôd do oboch krajín boli vyslaní učitelia. Bulharskí Slováci, usadení v regióne mesta Pleven v poslednej tretine 19. storočia, zväčša pochádzali z okolia rumunského Nadlaku a zo srbskej časti Banátu. V piatich súkromných školách v Bulharsku bola vyučovacím jazykom „českoslovenčina“, bulharčina sa vyučovala ako predmet, zemepis a dejepis sa takisto učili v bulharčine. Niektorí z Československej republiky vyslaných učiteľov boli nielen vítaní, ale i obľúbení, populárni. Prvá z nich Marie Matějovská (z Příbramu) prišla na základe medzištátnej dohody do dočasnej školy v Gornej Mitropoliji²⁷ a vraj vynikajúco zvládla slovenčinu. Josef Hříbek napísal: „*Ať jsem vstoupil do kteréhokoliv slovenského domu, všude skoro se mne ptali, zda-li jsem jejich učitelku někde v Praze neviděl. Z těch řečí bylo patrnó, že svoji učitelku přímo zbožňují. [...] Učila slovenské děti býti hrdými na osvobozenou vlast, pěstovala v nich*

24 KLÁTIK, Ferdo: Z nášho života. In: *Naše zahraničí*, 1926, roč. 7, zv. 1, s. 58.

25 V tejto súvislosti S. Leitmann napísal: „*Slováci už v predvojnovnej dobe statočne bojovali za slaviansku ideu so Srbmi, ba v rovnom počte podstúpili rôzne utrpenia pre svoju slovanskosť. Boli prenasledovaní, prehánaní, žalárovani – a to len preto, lebo verejne vystupovali po boku Srbov. – Je len prirodzené, že keď nadišla doba sladkého oslobodenia, Slováci prví z vojvodanských obyvateľov slávnostne prehlásili svoje pripojenie sa k trojjedinému národu Srbov, Horvátov a Slovincov v rámci Jugoslávie. Avšak po opojných dňoch radostného zmrtvychvstania čoskoro sa ujal panstva prekliaty šovinizmus a Srbi začali vystupovať ako panujúca trieda, neberúc do ohľadu ani smutnoslávne dni spoločného utrpenia, ani tú nezlomnú oddanosť slovenského ľudu, ktorou tak ľpel a ľpí na dnešnom štátnom útvare.*“ LEITMANN, Stanislav: *Naše menšiny v Jugoslávii*. In: *Naše zahraničí*, 1923, roč. 3, zv. 3, s. 126.

26 Oficiálne: „srbo-chorvátsko-slovinský jazyk“.

27 Detailný popis obce obsahuje článok vyslaného učiteľa – KLIMEČKA, Pavel: Slováci v Gornej Mitropoliji. In: *Naše zahraničí*, roč. 8, zv. 3, 1927, s. 107–112.

*lásku k slovenskému jazyku. Odpoledne pořádala pro dospělejší mládež všelijaké kursy a večery věnovala dospělým, kteří neuměli slovensky čísti a psáti.*²⁸ Vďaka agilnej učiteľke sa zaujatie osadníkov za školskú výučbu premietlo do výstavby školských budov v Gornej Mitropoliji, Mrtvici (neskôr Podem), Brašljanici i Vojvodove. Postupne sa v týchto školách vystriedali takmer dve desiatky vyslaných učiteľov z Československa, spočiatku prevažne Čechov.²⁹

Z vyššie uvedeného je zrejmé, že školský predmet dejepis vo všetkých krajinách s minoritami dolnozemských Slovákov má svoj obsah založený na podstatných udalostiach, špecifikách komunit a príbehoch osobností. Otázny je ale pomer slovenských národných dejín a dejín menšiny v konkrétnom štáte, ako aj miera akceptácie spoločnej histórie dolnozemských Slovákov ako osobitej entity, formovanej od prelomu 17. a 18. storočia počas osídľovania pustých južných území Uhorska po vyhnaní Osmanov.

Z problematiky učebníc národnostných škôl

Vyššie uvedený text naznačuje rezervoár dát, pohľadov a možností pre spracovanie tematiky v podobe učebnicového textu, pracovného listu, resp. informačný základ pre prípravu učiteľa. V súčasnosti sa v dvoch štátoch, v ktorých jestvujú komunity dolnozemských Slovákov – teda v Maďarsku a Rumunsku – v slovenskom národnostnom školstve vyučujú dva predmety s dejepisným obsahom. Ide o klasický štátny predmet dejepis (s prekladmi učebníc do slovenčiny) a ďalším je dejepis slovenskej minority v tej-ktorej krajine s rôznymi názvami – „dejiny a tradície Slovákov v Rumunsku“ a v Maďarsku so zvláštnym pomenovaním „slovenská vzdelanosť“. Učebnice v uvedených krajinách sa nelíšia od učebníc na Slovensku či v Česku, ide o naratívny, resp. výkladovo-analytický typ učebníc, ktoré sa vyznačujú značnou informačnou nasýtenosťou (samozrejme v kontexte väčšej časovej dotácie pre predmet dejepis než je to na Slovensku).

V Srbsku má predmet dejepis v národnostnej škole pridanú časovú dotáciu, zadané témy, štandardy aj texty doplnkovej učebnice, dostupnej na interne-

---

28 HŘÍBEK, Josef: Po stopách československé emigrace v Bulharsku. In: *Naše zahraničí*, 1927, roč. 8, zv. 2, s. 74.

29 V roku 1929 prišla do Gornej Mitopoliji učiteľka Mária Kučerová, rodáčka z Prahy, ktorá tu potom pôsobila 11 rokov (a vydala sa za miestneho mládenca Tomáša Topoľského). V krátkych prózach pôsobivo zachytila tradičný roľnícky svet bulharských Slovákov. Zbierka noviel Márie Topoľskej *V putách zeme* vyšla v r. 1944 v Martine a znovu v r. 2014 v Nadlaku s úvodným slovom etnológa prof. PhDr. Jána Botíka, DrSc.

te, aj s pracovnou časťou (s úlohami, cvičeniami, tajničkami). Česko-slovenských vzťahov sa týkajú kapitoly pre 8. ročník základnej školy: 3. Vznik Československa (s podkapitolami: Aktivita slovenských politikov, Slovensko v ČSR, 4. Mraky nad Československom (Začiatok konca ČSR, Hospodárstvo v prvej republike, Kultúra v prvej republike), 5. Slovenský štát 1939–1945 (Opozičné hnutia v Slovenskej republike, Slovenské národné povstanie), 6. Nové Československo (Sovietizácia Československa, Pražská jar, Normalizácia v ČSR, Demokratické zmeny, Hospodárske a kultúrne podmienky v povojnovom Československu).³⁰ Učebnica obsahuje chronologický oblúk dejín od praveku územia dnešného Slovenska až do roku 1993, po vznik Slovenskej republiky.

K téme prvej Československej republiky uviedli autori nasledovné: „Prvá československá ústava bola vyhlásená 29. februára 1920. Uzákonené boli v nej demokratické zásady: sloboda tlače a spolčovania, všeobecné volebné právo (aj pre ženy) a kontrola politickej moci. Na čele štátu bol prezident Tomáš Garrigue Masaryk, ktorý menoval vládu pozostávajúcu z politických strán, ktoré mali väčšinu v parlamente. Hoci Československo bolo demokratickou republikou, v riadení štátu vládnuce strany uplatňovali centralistický princíp, ktorý obhajoval myšlienku existencie československého národa a popieral existenciu samostatného slovenského národa. Nadšenie slovenského obyvateľstva z vytvorenia ČSR rýchlo ochablo. Najavo vyšli veľké rozdiely v hospodárstve a sociálnej oblasti medzi obojoma časťami krajiny. Slovensko bolo pod vplyvom centralizmu postavené do slabšej a nerovnoprávnej polohy s českými časťami krajiny [...]”³¹ V zásade ide o obsahovo korektný text (až na hodnotiacu piatu vetu), neodlišujúci sa od znenia v slovenských učebniciach.

Stručný, hutný text zaznamenal dramatické udalosti rokov 1989 – 1993, v kontexte pádu komunistického režimu a rozdelenia česko-slovenského štátu.³² Dejepisne „zmapovať“ takmer tridsaťročnú históriu Slovenskej republiky

30 GUBOVÁ-ČERVENÁ, Gabriela – ČELOVSKÝ, Samuel: *Dodatok z dejín Slovákov a Slovenska pre 5. až 8. ročník základnej školy*. Belehrad 2021, 194 s., online in: <https://drive.google.com/file/d/1HPPSKiBZCIX9Y1BVDCAQgumHokb3HGV/view.pdf> (23. 12. 2022).

31 GUBOVÁ-ČERVENÁ, Gabriela – ČELOVSKÝ, Samuel: *Dodatok z dejín Slovákov a Slovenska pre 5. až 8. ročník základnej školy*, s. 139, online in: <https://drive.google.com/file/d/1HPPSKiBZCIX9Y1BVDCAQgumHokb3HGV/view.pdf> (23. 12. 2022).

32 „Zmeny sa začali študentskými demonštráciami v Bratislave 16. novembra a v Prahe o deň neskôr v roku 1989. Komunistická strana stratila podporu občanov a tým bolo zrušené aj jej vedúce postavenie v spoločnosti. Vo voľbách v roku 1990 zvíťazili politické strany, ktoré sa zaslúžili za parlamentnú demokraciu. Prezidentom nového Československa sa stal bývalý disident Václav Havel. Pokojný priebeh zmien v Československu je známy ako „zamatová“, či „neznáma“ revolúcia. Reformy v krajine umožnili aj znovunastolenie štátoprávnej otázky Slovenska. Po mnohých sporoch a rokovaniach o vzájomnom vzťahu vo federácii politické strany sa postavili za samostatnosť Česka a Slovenska. V júli 1992 bola prijatá Deklarácia o zvrchovanosti Sloven-

sa autori neodhodlali, podobne pri charakterizovaní života svojej národnostnej menšiny je posledným dátumom rok 2008 (vznik Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov). Snaha o jednoduchý a stručný výklad občas viedla k vynechaniu niektorých významných udalostí – napr. v súvislosti s udalosťami rokov 1968 – 1969 autori nespomenuli federalizáciu Československej socialistickej republiky, a teda formálny vznik Slovenskej socialistickej republiky ako súčasti federácie.³³ V tejto doplnkovej učebnici citelne chýba zoznam použitej literatúry.

Učebnica pre slovenských žiakov v Rumunsku je výraznejšie zameraná na históriu slovenského spoločenstva v Rumunsku, dejiny Slovákov v materskej krajine, resp. v Československu v 20. storočí sú uvádzané skôr okrajovo. Tak je to napr. pri téme 2. svetovej vojny (ako stručné porovnanie výsledku Slovenského národného povstania a prevratu v Rumunsku 23. augusta 1944). Chronologicky je učebnica ukončená začiatkom 90. rokov, pričom najdôležitejšou udalosťou bol vznik Demokratického zväzu Slovákov a Čechov v Rumunsku. Autor Pavel Husárik vybral do učebnice kľúčové udalosti „neudalostných dejín“³⁴ národnostnej menšiny. Vznik československého štátu charakterizoval podrobnejšie aj keď zjednodušujúco, čo je pri mnohých učebniciach v zásade obvyklé. Pripomenul Clevelandskú dohodu (1915), ktorá predpokladala česko-slovenskú federáciu. V kontexte udalostí tiež rolu trojice hlavných protagonistov odboja: „Lenže k programovému uskutočneniu Clevelandskej dohody nedošlo. Politickí vodcovia Čechov v zahraničí – Eduard Beneš a Tomáš Garrigue Masaryk – vytvorili nový plán, podľa ktorého budúci štát Čechov a Slovákov mal byť štátom, v ktorom vedúcu úlohu malo Česko. Slováci sa mali v novom štáte stať súčasťou

---

skej republiky v SNR a v septembri bola schválená nová ústava. Vo Federálnom zhromaždení slovenskí a českí poslanci následne prijali zákon o rozdelení Československa na samostatné štáty. Od 1. januára 1993 na mape sveta existuje samostatná Slovenská republika. Po vyhlásení samostatnosti Slovenská republika pokračovala vo vytváraní demokratickej spoločnosti. Po splnení mnohých požiadaviek medzinárodného spoločenstva stala sa členkou dôležitých medzinárodných politických, hospodárskych a vojenských organizácií a 1. mája v roku 2004 aj členkou Európskej únie a eurozóny.“ GUBOVÁ-ČERVENÁ, Gabriela – ČELOVSKÝ, Samuel: *Dodatok z dejín Slovákov a Slovenska pre 5. až 8. ročník základnej školy*, s. 164, online in: <https://drive.google.com/file/d/1HPPSKiBZCIX9Y1BVDCAQgumHokb3HGV/view.pdf> (23. 12. 2022).

33 Vecných faktografických chýb je pomerne málo. Jeden príklad nekorrektnej formulácie: „Oslobodzovanie Slovenska sa začalo prerazením Duklianskeho priesmyku sovietskou a rumunskou armádou.“ GUBOVÁ-ČERVENÁ, Gabriela – ČELOVSKÝ, Samuel: *Dodatok z dejín Slovákov a Slovenska pre 5. až 8. ročník základnej školy*, s. 154, online in: <https://drive.google.com/file/d/1HPPSKiBZCIX9Y1BVDCAQgumHokb3HGV/view.pdf> (23. 12. 2022).

34 „Neudalostné dejiny“ – v tomto prípade vo význame histórie národnostnej minority zameranej skôr na reflexiu etnokultúrnych, spoločenských, environmentálnych dejín a dejín každodennosti – než na politické dianie (vyznačujúce sa kumuláciou udalostí).

česko-slovenského národa. Tým vlastne Slovensko nebolo považované za rovnocennú zložku budúceho štátu. Nové smerovanie zahraničnému odboju Slovákov dal Milan Rastislav Štefánik. On využil svoje politické kontakty vo Francúzsku. Ako presvedčený Slováč sa vo februári pričínal o vytvorenie Česko-slovenskej národnej rady [...]“³⁵ Pre porovnanie v českých učebniciach je Štefánik taktiež uvádzaný v spojení s Masarykom a Benešom, portréty všetkých troch pri danej tematike zahraničného odboja a vzniku československého štátu zvyčajne v učebniciach nechýbajú. Tematika je ale v novších učebniciach dosť nacionalizovaná a len okrajovo sa týka Slovenska a Slovákov.³⁶

Pri téme Slováci v období zdanlivej demokratizácie autor určil najskôr jej nástup – od vlády Petra Grozu a sformovania Antifašistického frontu Slovákov v Rumunsku cez znovuzaloženie a reorganizáciu Československého zväzu v Rumunsku ako reprezentanta slovenskej a českej menšiny v krajine, vznik Československého gymnázia v Nadlaku (prvej strednej slovenskej školy i s českou triedou) v roku 1945 až po nástup komunistickej diktatúry. Samostatnú kapitolu tvorí presídlenie Slovákov z Rumunska do Československa. K motivácii tzv. reemigrácie P. Husárik uviedol: „Nové pomery v Rumunsku začali podnecovať Slovákov k myšlienke vrátiť sa do starej vlasti. V roku 1946 sa začínajú debaty okolo možného vystahovania sa. Tunajší Slováci podliehajú učiteľmi propagovanej myšlienke ohľadom lepších národných podmienok.“³⁷ Vo všeobecnosti môžem konštatovať, že práve predstaviteľom inteligencie – teda hlavne učiteľom a kňazom – je v súčasnosti kladená vina za propagandu presídlenia a samotné presídlenie tisícov príslušníkov slovenských komunit – a tým aj za kvantitatívne a zároveň i kultúrne a spoločenské ochudobnenie národnosti v štáte,

35 HUSÁRIK, Pavel: *Dejiny a tradície Slovákov v Rumunsku 2*. Nadlak 2005, s. 49.

36 Napr. v učebnici pre 8. ročník základnej školy sa našej osobnosti týka konštatovanie: „S Masarykom a Benešom spolupracoval v cizině Slováč Milan Rastislav Štefánik, který organizoval československé vojsko bojující na straně Dohody.“ (VÁLKOVÁ, Veronika: *Dějepis 8 novověk pro základní školy*. Praha 2014, s. 136) Ale v učebnici pre stredné školy je Štefánik spomenutý iba v jedinej vete: „Během války myšlenku čechoslovakismu v exilu prosazoval zejména Masaryk a Slováč Milan Rastislav Štefánik (1880–1919)“ (DVOŘÁK, Jan a kol.: *Moderní dějiny pro střední školy. Učebnice*. Brno 2014, s. 30), ktorá je evidentne neprimeraným zovšeobecnením a nivelizáciou jeho miesta v zahraničnom odboji. V ďalšej učebnici je Štefánik uvedený ako slovenský astronóm žijúci vo Francúzsku, ktorý je spolu s Benešom najvýznamnejším spolupracovníkom Masaryka (ČORNEJ, Petr – ČORNEJOVÁ, Ivana – PARKAN, Vladimír – KUDRYS, Milan: *Dějepis pro střední odborné školy. České a světové dějiny*. Praha 2016, s. 175). Gymnaziálna učebnica obsahuje nasledovné konštatovanie: „Slovenský astronom a důstojník a později generál francouzské armády Milan Rastislav Štefánik organizoval ve prospěch Dohody československé vojsko zvané legie.“ (HLAVAČKA, Milan: *Dějepis pro gymnázia a střední školy 3 – Novověk*. Praha 2016, s. 166–167).

37 Tamže, s. 108.

pocitované tak v Rumunsku, ako aj v Maďarsku. Slovenská menšina v Rumunsku mala pred vojnou približne 50-tisíc príslušníkov, po vojne sa vystaňovalo do Československa vyše 21-tisíc Slovákov a Sloveniek. V rámci dôsledkov Husárikova učebnica uvádza: „*Pokles počtu Slovákov viedol v konečnom dôsledku k zániku slovenských škôl v lokalitách, kde slovenské obyvateľstvo bolo už pred repatriáciou málo početné. Aj sami repatrianti v oblastiach južného Slovenska a Sudiet v nasledovných desaťročiach stratili svoju národnú identitu, asimilovali sa po tom čo vyše storočia odolávali asimilačným tendenciám vo svojom rodisku na Dolnej zemi.*“³⁸ Najmä transporty s umiestnením rumunských Slovákov v českých regiónoch nazývaných Sudety vyvolávali značný nepokoj a sklamanie.

Dejepisné vyučovanie v Maďarsku je oproti intenciám historického výkladu v Srbsku a Rumunsku – napr. pri 19. a 20. storočí – komplikované vo viacerých prípadoch iným či opačným pohľadom na priebeh udalostí s prvkami podporujúcimi kreovanie maďarskej národnej identity u žiakov³⁹ (nehovoriac o nacionalistických konceptoch vyznačujúcich sa evidentnými mýtmi, stereotypmi, skresleniami, ba dokonca už aj pseudohistorickými teóriami⁴⁰). Preto niektoré fakty, interpretácie, závery učebníc pre štátny predmet dejepis nie sú v súlade s výkladom učebníc pre predmet slovenská vzdelanosť. Nepochybne pri samotnej výučbe, jej zameraní a výklade, je rozhodujúcim činiteľom osobnosť učiteľa a jeho postoje. Zároveň treba zdôrazniť, že výučba dejepisu „*má v maďarskom školskom systéme významné postavenie*“⁴¹ Okrem vyššej hodinovej dotácie je to povinný maturitný predmet a dejepisné znalosti sú vyžadované dokonca aj v prijímacích konaniach prírodovedných a technických študijných programov.

---

38 Tamže, s. 109.

39 Signatári Memoranda Slovákov žijúcich v Maďarsku z roku 2007 uviedli 11 príkladov maďarizácie slovenskej menšiny v Maďarsku, medzi ktoré zaradili aj výučbu skreslenej, „často protislovenskej histórie“. Inak – v Maďarsku v roku 2021 pôsobilo okrem 72 materských škôl 46 základných škôl, gymnázií a vysokoškolských inštitúcií, ktoré boli podľa zákona definované ako slovenské národnostné školy. HELDÁKOVÁ, Lucia: Fragmenty slovenského národnostného školstva v Maďarsku. In: *Škola a učítelia. Sebareflexia slovenských pedagógov v Maďarsku*. Eds. Demmel, József – TUŠKOVÁ, Tünde. Békešská Čaba 2021, s. 266.

40 Silnú podporu štátu majú v súčasnom Maďarsku rôzne, niekedy i obskúrne inštitúcie vymedzujúce sa ako protipól bývalého Historického ústavu Maďarskej akadémie vied – ako napr. Ústav pre maďarské štúdiá (*Magyarsághutató Intézet*), zamestnávajúci „výskumníkov“ vyznávajúcich pseudovedecké teórie (príklad: Skýti a Huni ako predkovia starých Maďarov). Tieto názory si kliesnia cestu i do dejepisného vyučovania.

41 HELDÁKOVÁ, Lucia – KALISTOVÁ, Anna: Slovenský národný naratív v dejepise Slovákov v Maďarsku. In: *Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania*. Košice – Békešská Čaba 2020, s. 44.

Učebnica slovenskej vzdelanosti v Maďarsku pre 7.–8. ročník je venovaná starším slovenským dejinám od príchodu Slovanov do Karpatskej kotliny a ďalej počas stredoveku a neskôr v uhorskom kontexte do 18. storočia – po slovenskú kolonizáciu Dolnej zeme. Nato autori nadviazali témami z národopisu vrátane hospodárskych špecifik, tradičných zamestnaní, typov osídlenia a pod. Učebnica reflektuje husitské hnutie, slovenských študentov na pražskej univerzite, prienik českého jazyka do miest v Hornom Uhorsku, ako aj podstatný fakt: „Roku 1593 vyšiel prvý český preklad Svätého písma. Tento jazyk Kralickej biblie sa volá bibličtina. Bibličtinou sa písalo na Slovensku až do konca 19. storočia. **Bohoslužobná reč slovenských evanjelikov bola bibličtina** [zvýraznili autorky učebnice].“⁴²

Nasledovala učebnica s inovovaným obsahom predmetu *Dejiny a kultúra Slovákov v Maďarsku (slovenská vzdelanosť) pre 9.–10. ročník* (Budapešť 2018), ku ktorej je online dostupná i metodická príručka. Učebnica rozoberá základné črty historického vývinu od včasného stredoveku do prvej tretiny 19. storočia. Prezентuje dielo a činnosť významných osobností obdobia. Rozpracovaná je tiež hmotná kultúra (obydlia a kultúra bývania, tradičný spôsob života, zamestnania, oblečenie, kulinárstvo, ľudové umenie, remeselníctvo) a duchovná kultúra (žánre ľudovej slovesnosti, spevné útvary, hudobná a tanečná kultúra, výročné zvyky a kalendárne obyčaje, rodinné zvyky, mýtické bytosti a kozmogonické predstavy). Jedna z kapitol obsahuje krátky prehľad vývinu slovenského jazyka a rozoberá nárečia Slovákov. Čo sa týka česko-slovenských vzťahov, pri téme Vznik cirkevnej organizácie evanjelikov je určený nasledujúci obsahový štandard: „*Oddelenie evanjelickej cirkvi v Žiline (1610), organizačná štruktúra. Vplyv českých exulantov, školstvo, Kralická Biblia a Transcius. Teória spoločného jazykového, kultúrneho a historického pôvodu Čechov a Slovákov (čechoslovakizmus). Evanjelické osobnosti doby (Láni, Masník, Benický – baroková poézia). J. A. Komenský, J. Jakubeus.*“⁴³ Oveľa väčší priestor je venovaný vlastnej histórii maďarských Slovákov s dôrazom na osídlenie v jednotlivých regiónoch. Najnovšou učebnicou je publikácia *Dejiny a kultúra Slovákov v Maďarsku (slovenská vzdelanosť) pre 11.–12. ročník* (Budapešť 2021), ktorá však zatiaľ nebola prístupná na príslušnej stránke (www.slovaci.hu v sekcii inštitúcie – edu-

42 KONDACSOVÁ, Anna – SZABOVÁ, Monika – KRASZLÁNOVÁ, Erika: *Slovenská vzdelanosť pre 7.–8. ročník základných škôl*. Budapešť 2007, s. 29.

43 UHRINOVÁ-HORNOKOVÁ, Alžbeta – KISS SZEMÁN, Robert – LÁSIK, Michal – ŽILÁKOVÁ, Mária: *Dejiny a kultúra Slovákov v Maďarsku (slovenská vzdelanosť) pre 9.–10. ročník. Metodická príručka*, online in: <http://www.slovaci.hu/adat/htmlfiles/oktatasi-segedanyagok/re30436.pdf> (28. 12. 2022).

kačné pomôcky) – tak ako iné učebnice, pracovné zošity a metodické príručky.⁴⁴

Zvláštnosťou učebníc pre slovenské menšiny je, že takmer vôbec si nevšímajú dejiny dolnozemskej Slovákov komplexne, ale sledujú výlučne líniu svojho štátu. Pritom autori učebníc majú k dispozícii viacero odborných publikácií, syntéz, ktoré by mohli pri kreovaní učebnicových textov použiť.⁴⁵

Záver

Česko-slovenské reflexie sú v štátoch so slovenskými dolnozemskejmi komunitami stále prítomné a zväčša sa viažu na tradície späté s príslušnosťou k evanjelickej cirkvi (nemožno však opomenúť ani jestvujúce katolícke spoločenstvá s jasnou etnicko-národnou identitou). Istou výnimkou je hlavne prostredie v Maďarsku, kde okrem ojedinelých výnimiek je evanjelická cirkev úplne pomadžarčená a naďalej mađarizujúca i zvyšky veriacich takmer napospol už v seniorskom veku „pravej staroby“, ktorí ešte navštevujú slovenské bohoslužby. Ďalšou komplikáciou je úbytok veriacich hlavne v mestskom prostredí, čo je markantné i na nízkom počte žiakov absolvujúcich predmet náboženská výchova (citeľné na jediných dvoch slovenských gymnáziách v Békešskej Čabe a Budapešti). Ide o reflexiu minulosti, pretože dnes sú väčšine verejnosti (vrátane detí a mládeže) neznáme, príp. sú vnímané okrajovo napr. cez obradový folklór a z príležitosti jubileí.

Predsa však učebnice ako prostriedky dejepisného vyučovania (určené pre výučbu dejepisu národnostnej menšiny) ponúkajú aspoň sčasti jednak pohľad na kultúrny význam českého jazyka v staršom období slovenských dejín,⁴⁶ jednak na česko-slovenské vzťahy v 20. storočí, a to vo väzbe na československú štátnosť (najsilnejšie sa česko-slovenská vzájomnosť a spolupráca prejavili v medzivojnovnej Juhoslávii a Rumunsku). Jednoznačne najsilnejšie puto medzi slovenskou a českou menšinou vzniklo v Rumunsku, kde od roku 1990 pôsobí

---

44 Online in: <http://www.slovaci.hu/Oktat%C3%A1si+seg%C3%A9danyagok-m234> (28. 12. 2022).

45 Napr.: BABIAK, Ján: *Za slnkom napoludnie (Stahovanie Slovákov na Dolnú zem, a ešte južnejšie)*. Báčsky Petrovec 2015; BOTÍK, Ján: *Etnická história Slovenska*. Nitra 2007; BOTÍK, Ján: *Slovenská Dolná zem (Historický a etnokultúrny vývin slovenských minorít v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku)*. Nadlak 2019; KMEŤ, Miroslav: *Krátke dejiny dolnozemskej Slovákov I – II – III*. Nadlak 2012, 2017, 2018; SIRÁCKY, Ján a kol.: *Slováci vo svete 1*. Martin 1980.

46 S takými kultúrnymi kódmi ako biblická čeština, Kralická biblia, spevník Transcius (Cithara sanctorum).

spoločná menšinová organizácia Demokratický zväz Slovákov a Čechov v Rumunsku.⁴⁷

Obraz česko-slovenských vzťahov je prezentovaný v zásade pozitívne, resp. v kontakte s istými konkrétnymi udalosťami skôr neutrálne (ako napr. v súvislosti so zánikom česko-slovenskej štátnosti k 1. januáru 1993). Pochopiteľne oproti obdobiu z čias spoločného štátu, ale aj kvôli jasným väzbám na domovské krajiny otázka česko-slovenských reflexií, vzťahov ustupuje aktuálnejším otázkam relácií v polarite národnostná menšina – vlastný štát plus majorita a ostatné menšiny a národnostná menšina – Slovensko a Slováci z materskej krajiny.

POUŽITÉ ZDROJE

Periodiká

Evanjelický Církevník, 1870
Národná jednota, 1920
Národné noviny, 1919–1920
Naše zahraničí, 1923, 1926–1927
Slovák zahraničný, 1919
Stráž na Sione, 1919

Literatúra

AUSKÝ, Stanislav A.: *Dobrovolníci. Evropská politika a druhá světová válka*. Praha 2002
BABIAK, Ján: *Za slnkom napoludnie (Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem, a ešte južnejšie)*. Báčsky Petrovec 2015
BOTÍK, Ján: *Etnická história Slovenska*. Nitra 2007
BOTÍK, Ján: *Slovenská Dolná zem (Historický a etnokultúrny vývin slovenských minorít v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku)*. Nadlak 2019
ČORNEJ, Petr – ČORNEJOVÁ, Ivana – PARKAN, Vladimír – KUDRYS, Milan: *Dějepis pro střední odborné školy. České a světové dějiny*. Praha 2016
DVOŘÁK, Jan a kol.: *Moderní dějiny pro střední školy. Učebnice*. Brno 2014
GUBOVÁ-ČERVENÁ, Gabriela – ČELOVSKÝ, Samuel: *Dodatok z dejín Slovákov a Slovenska pre 5. až 8. ročník základnej školy*. Belehrad 2021

---

47 Nerozbili ju ani intervencie z Matice slovenskej v 90. rokoch, keď sa jej vedenie prejavovalo zjavne nacionalistickou orientáciou. V kontexte rozdelenia federácie si matičiari želali rozpad tejto národnostnej organizácie v Rumunsku – čo jej činitelia odmietli.

- HAAN, Ludewit: *Cithara sanctorum, její historia, její původce a tohto spolupracovníci*. Pešť 1873
- HLAVAČKA, Milan: *Dějepis pro gymnázia a střední školy 3 – Novověk*. Praha 2016
- HUSÁRIK, Pavel: *Dejiny a tradície Slovákov v Rumunsku 2*. Nadlak 2005
- KMEŤ, Miroslav: *Krátke dejiny dolnozemsých Slovákov I – II – III*. Nadlak 2012, 2017, 2018
- KMEŤ, Miroslav: *Obrazy, symboly, ľudia. Reflexia slovenskej Dolnej zeme materskou krajinou počas medzivojnového obdobia*. Nadlak 2022
- KOLLÁR, Jan: *Gako my tuto naši evangelicko-slovenskai Cjrkew rozmnožowati můžeme a máme? Kázeň při výroční památce posvěcenj chrámu evangelického-ho Pešťanského w druhau slawnost letnic roku 1833*. Pešť 1833
- KONDACSOVÁ, Anna – SZABOVÁ, Monika – KRASZLÁNOVÁ, Erika: *Slovenská vzdelanosť pre 7. – 8. ročník základných škôl*. Budapešť 2007
- MICIĆ, Milan: *Zapomenutý boj. Srbští dobrovolníci v Rusku 1914–1918*. Praha 2020
- MIKLOVIC, Jaroslav: *Zoznam vojvodinských Slovákov padlých vo Veľkej vojne 1914–1918*. Stará Pazova 2020
- PECHÁNY, Adolf: *Česko-Slovensko*. Budapest 1926
- SIRÁCKY, Ján a kol.: *Slováci vo svete 1*. Martin 1980
- Slováci v Maďarsku*. Eds. Balázsová, Eva – Grácová, Genovéva. Martin 1994
- Spoločný osud – spoločná cesta II. Účasť Slovákov v dvoch revolúciách (1918–1919)*. Ed. Polányi, Imre. Budapest 1984
- SVETONĚ, Ján: *Slováci v európskom zahraničí*. Bratislava 1943
- ŠESTÁK, Miroslav a kol.: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 1998
- Škola a učitelia. Sebareflexia slovenských pedagógov v Maďarsku*. Eds. Demmel, József – TUŠKOVÁ, Tünde. Békešská Čaba 2021
- Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania*. Košice – Békešská Čaba 2020
- UHRINOVÁ-HORNOKOVÁ, Alžbeta – KISS SZEMÁN, Robert – LÁSIK, Michal – ŽILÁKOVÁ, Mária: *Dejiny a kultúra Slovákov v Maďarsku (slovenská vzdelanosť) pre 9. – 10. ročník. Metodická príručka*, online in: <http://www.slovaci.hu/adat/htmlfiles/oktatasi-segedanyagok/re30436.pdf> (28. 12. 2022)
- VÁLKOVÁ, Veronika: *Dějepis 8 novověk pro základní školy*. Praha 2014
- ŽILINSKÝ, Michal: *Dějepis městečka Sarvaš a opis nynejších jeho poměrů*. Szarvas 1872